

зувати прогнози щодо подальшої долі державного суверенітету.

У ході інтеграційних процесів та глобалізації усіх сфер діяльності людства змінюється і роль національної держави – вона все рідше проявляє себе як суверенний організм, і частіше функціонує як компонент системи міжнародного управління. Головними функціями національної держави стають функції забезпечення легітимності та гарантій підзвітності наднаціональних та національних механізмів управління.

За визначенням О. Блінова, національна держава – це політична організація суспільства, що сформувалася в індустріальну епоху, легітимність якої забезпечується представленням та захистом інтересів індивідів, що включені у неї, на основі ідей та цінностей соціокультурної, духовної, історичної, мовної, територіальної єдності та єдиного рівня економічного розвитку [1, с. 33].

Участь держав у міжнародних організаціях призводить до скорочення суверенітету. Наприклад, членство у СОТ накладає обмеження на політичну автономію національних держав, оскільки принципи вільної торгівлі розглядаються цією організацією як такі, що не мають обмежень. Тому існують побоювання, що домовленості у межах ГУТТ (Генеральна угода з тарифів і торгівлі) можуть бути використані для відміни загальнодержавного, регіонального та місцевого законодавства. Все частіше лунає думка про те, що СОТ загрожує праву націй на власне законодавче регулювання сфери споживання, праці та природоохоронної діяльності [7].

Радикальні зміни відбулися, перш за все, у двох сферах, де роль держави була особливо вагомою. По-перше, це здатність держави вести війну. Держава мала монополію на засоби примусу всередині держави, щоб у разі конфліктної ситуації ззовні бути напоготові до мобілізації внутрішніх ресурсів території. Проте поява та удосконалення ядерної зброї призвело до того, що війна у традиційному значенні застосування сили задля досягнення певної мети, стала неможливою [10]. Військові сили продовжують існувати, проте їхнє значення як засобу політичного тиску та методу залякування будуть поступово зменшуватися. Цим пояснюється поява контрактної армії та відмова від строкової служби. Натомість, на місце окремих армій конкретних держав виступають військові альянси групи країн, наприклад, НАТО, де колективна безпека країн-учасниць подібних альянсів ставиться за мету їхньої діяльності. У тих випадках, коли великі держави вважають, що на карту поставлені їхні інтереси, як це було у період війни в Перській затоці у 1991 р., останнє слово залишається за могутніми державами. Однак, це не означає, що національні держави втратили сенс у своєму існуванні, проте їхня монополія на засоби законного примусу на своїй території більше не визначає їхнє існування.

Подібно до того, як ядерна зброя трансформувало умови ведення війни, нові інформаційні технології вплинули на можливості державного контролю на усій території, особливо в сфері культури. Міжнародні засоби масової інформації сприяють створенню космополітичних культурних комплексів – культури для еліт, популярної культури, наукової, художньої та ін. Культурна однорідність втрачає свою силу, а національні культури стають компонентами цілого набору культур, які використовуються у різноманітних цілях. На підрунті

УДК 321.011

Машура Х. А.

аспірантка кафедри політичних наук,
Чорноморський державний університет ім. Петра Могили
(Україна, Миколаїв), christinamashura@chdu.edu.ua

ПРОБЛЕМИ ПРОСТОРОВОГО ВПЛИВУ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ТА ЕВОЛЮЦІЯ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ

Розглянуто фактори, що впливають на процес зміни національного суверенітету та виклики, що постали перед національною державою. Охарактеризовано національну державу та її роль у світовій міжнародній системі. Визначені типи та моделі трансформації суверенних держав за Л. Грініном та проаналізовані прогнози щодо подальшої долі державного суверенітету провідних західних вчених, зокрема С. Краснера, К. Омае, В. Рейніке, Е. Хеллейнера. Визначені проблеми просторового впливу на сутність держави як такої та, зокрема, на державний суверенітет. Охарактеризована еволюція державного суверенітету в ході посилення інтеграційних тенденцій у суспільстві. На прикладі СОТ та ЄС проаналізований механізм обмеження державного суверенітету.

Ключові слова: державний суверенітет, інтеграційні процеси, глобалізація, національна держава, Європейський Союз.

Протягом останніх десятиліть процеси трансформації суверенітету набули нового змісту: вони відрізняються за ознаками у різних державах та регіонах, що пов'язано з рівнем економічного, етнічного, політичного та культурного розвитку тих чи інших політичних акторів на міжнародній арені, змінюється значення політичних сил в середині країни, їхні методи керування державою.

Дослідженнями історії європейської інтеграції, її причин та особливостей розвитку, займалися, перш за все, зарубіжні, а зокрема європейські автори. Серед них значний внесок у розробку теорії європейської інтеграції внесли З. Бауман, Р. Кейохан, М. Кетінг, Н. МакКормік. Значна кількість дослідників, як західних, так і з пострадянських країн, зокрема, О. Блінцов, К. Галлі, А. Негрі, М. Хардт, П. Хірст головним об'єктом свого дослідження ставлять проблеми національної держави та перспектив розвитку держав у майбутньому. Загальних питань процесу глобалізації та викликів, з якими вони стикаються, розглядають У. Бек, З. Бжезинський, Е. Гідденс, Л. Грінін, Д. Хелд.

Завданням цієї статті є визначення впливу інтеграційних тенденцій на стан державного суверенітету, розглянути трансформації суверенних держав та проаналі-

культурного космополітизму загострюються націоналістичні та релігійні течії, які також характеризують сьогоднішнє суспільство.

Абсолютний суверенітет піддають критиці М. Хард і А. Негрі, підкреслюючи, що суверенітет набуває нової форми, яка створена національними та наднаціональними органами, які поєднанні єдиною логікою управління. Оскільки традиційний суверенітет не справляється із завданням утихомирення глобального хаосу навіть у малій мірі, то, на думку дослідників, була “необхідна інша, всесвітня форма суверенітету”. Цю нову глобальну форму суверенітету М. Хард і А. Негрі називають Імперією, яка визначається відсутністю централізованої влади та відсутністю державних кордонів, а також передбачає владу над всім “цивілізованим” світом. Суверенітет національних держав, який набуває слабкості, та їхня неспроможність регулювати економічний та культурний обмін, на думку М. Харда та А. Негрі, є однією з перших ознак Імперії [8, с. 12].

Існують фактори, що впливають на процес зміни національного суверенітету, серед яких можна виокремити наступні: технологічні та соціальні зміни, прагнення уникнути війн, наявність глобальних проблем, що об’єднують країни, процеси регіонального зближення, необхідність спільними зусиллями вирішувати та регулювати суперечності, зростання чисельності демократичних режимів у світі тощо [2]. Проте основним фактором, який впливає на звуження національного суверенітету, є передусім воля держави, яка осмислено передає частину власних повноважень на користь наддержавним утворенням, недержавним організаціям та ін., як це сталося у рамках Європейського Союзу. Серед прав, які знаходять поза компетенцією держави у зв’язку з поглибленням інтеграції держави у світове співтовариство, можна зазначити наступні: право розробляти, зберігати та випробовувати ті або інші види зброї; встановлювати мито та податки та визначати їхній розмір; забороняти чи заохочувати ввезення та вивезення товарів (капіталів); використання природних ресурсів; друкування грошей; встановлювати правила утримання ув’язнених та застосовувати їхню працю; використовувати смертну кару; проголошувати політичні свободи або їх обмежувати; фундаментальні правила виборів та виборчих цензів, а також багато інших норм та принципів, які раніше входили до виключної компетенції держави [4]. Держави-члени Європейського Союзу передають частину своїх суверенних прав наднаціональним органам управління. Раніше це стосувалося економічних питань, а тепер – валютно-фінансових, прикладом чого слугує створення “Єврозони”, а на перспективу – питань зовнішньої політики та оборони. Вважається, що наднаціональні органи управління ЄС діють лише відповідно до мандата, проте очевидно, що розширення такої практики означає розмивання межі між внутрішньою та зовнішньою політикою держави-члена.

Добровільне зменшення суверенітету більше проявляється у Західних країнах, і, навпаки, трансформація суверенітету складніше відбувається у країнах інших цивілізацій та культурних традицій, що пов’язано з рівнем економічного розвитку. Зазвичай це рівень індустріальних або аграрно-індустріальних країн, що пов’язаний з суверенністю та державним регулюван-

ням. Деякі країни, що розвиваються, за власним бажанням йдуть на об’єднання в регіональні співтовариства, щоб разом вирішувати спільні проблеми та відстоювати свої інтереси [3, с. 531].

Російський дослідник Л. Грінін виокремлює наступні типи та моделі трансформації суверенних держав:

1. Західні та російські:

– Європейське наднаціональне об’єднання;
– Надкраїна (США). Сполучені Штати як центр сили та багатства у світі часто дозволяють собі кроки, не зважаючи на думку більшості держав, ставлячи національні інтереси понад усе.

– Колишня наддержав (Росія), яка зберігає за собою прагнення відігравати роль другої (після США) / третьої (після США та КНР) наддержави при недостатніх ресурсах і у той же час позбавляючись деяких суверенних прерогатив.

– Тип нових країн – молоді держави, яким необхідна міжнародна підтримка та визнання. Прикладами цього типу слугують деякі країни колишнього СРСР (Прибалтика) або колишньої Югославії. Такий тип характеризується повною готовністю перейти під патронаж сильнішого наднаціонального утворення, такого, як, наприклад, Європейський Союз.

2. Деякі незахідні типи:

– Тип регіонального лідерства характерний для досить великих держав, які прагнуть відігравати роль регіональних або групових лідерів. Ця роль пов’язана зі ступенем поступливості або непоступливості у питаннях, що пов’язані з суверенними правами. Прикладами подібних країн є Індія, Пакистан, Іран.

– Тип керованого входження у глобалізацію. Прикладом зазначеного типу є Китайська Народна Республіка, стикаючись з протилежними завданнями: з одного боку, прагнення до економічної глобалізації, щоб підкреслити власні темпи розвитку, а з іншого – авторитарний ідеологізований режим повинен мінімізувати втручання ззовні і контролювати процеси глобалізації по відношенню до населення.

– Цивілізаційно-регіональний тип пов’язаний з прагненням до зближення на основі географічної, культурної або ідеологічної близькості. При цьому спостерігається готовність приносити в жертву суверенні права, проте тільки у межах певних регіонів, союзів, а не під натиском США або Заходу. Представники цього типу – країни Латинської Америки, деякі африканські та азійські держави.

– Закритий тип проявляється у таких країнах, як Куба, КНДР, деяких ісламських країнах. Прагнення до закритості та збереження суверенних прерогатив для подібних країн є природним, адже без цього неможливо зберігати пануючу форму правління та ідеологію [3, с. 533–534].

Отже, за цим принципом можна поділити майже всі країни світу та охарактеризувати не лише стан державного утворення як такого, а й проаналізувати ступінь суверенності держави.

Виклик принципу державного суверенітету можна проілюструвати на прикладі сфери регуляції – з галузі права, у віданні якого знаходяться проблеми, що пов’язані з навколишнім середовищем та використанням природних ресурсів. Хоча принцип державного суверенітету був розширений і став передбачати конт-

роль на ресурсами у різних галузях, включно з континентальним шельфом та екслюзивними “економічними зонами” (територіями, що віддалені на відстані до 200 морським миль від берегів тієї чи іншої держави), у 1967 р. нове поняття стало предметом обговорення з метою переосмислення законної підстави для присвоєння та експлуатації ресурсів – загального надбання людства [9, с. 86].

Всі виклики, що приймає на себе національна держава та суверенітет як якісна характеристика державної влади, сприймаються дослідниками цих явищ неоднозначно. На сьогодні не існує єдиної думки про подальшу долю найважливішого інституту політичної влади. Можна виокремити дві групи прогнозів щодо подальшої долі суверенітету. Представники першої групи вважають, що під натиском глобалізації суверенні держави втрачають свої функції у керуванні політичними та соціальними процесами, що відбувається як на їх території, так і поза її межами. Відповідно до другого напрямку – глобалізація не вносить якісно нових змін у сформовану міжнародну структуру, де суверенні держави залишаються головними акторами. Проте йдеться не про простий вибір між двома крайнощами – збереження або зникнення державного суверенітету як про два єдині альтернативні варіанти. Дослідники, які дотримуються тієї або іншої позиції, розходяться як в оцінці масштабів, так і в характеру самого явища нівелювання державного суверенітету [6, с. 351].

До першої групи прогнозів належать вчені, які вважають неминуче зникнення національної держави та її політичних інститутів з міжнародної арени. Також до цієї групи належать ті науковці, які переконані, що державний суверенітет зазнає лише часткової реструктуризації шляхом делегування частини своїх повноважень наднаціональним органам влади, проте він не припиняє свого існування.

На думку японського вченого Кенічі Омає, автора книги “Кінець національної держави: становлення регіональних економік”, в сучасних умовах національна держава стає “ностальгічною фікцією”, утворенням, що має лише політичний зміст, а не економічний. Руйнуючись, національний суверенітет втрачає частину своїх повноважень, які переходять до нових утворень, охарактеризованих К. Омає як “регіонами–державами”, до яких відносяться Уельс у Великобританії, Силіконова долина у США, земля Баден–Вюртемберг у Німеччині, міста Пусан у Республіці Корея, Токіо у Японії та ін. [6, с. 356]. Диверсифікація економічних інтересів держав призводить до того, що окремі регіони держав мають власні інтереси та можуть функціонувати у різних економічних зонах. Отже, К. Омає робить висновок, що держави–нації повинні відмовитись від частини своїх повноважень на користь створення єдиних економічних регіонів–держав. При цьому це не кінцева стадія історичного розвитку суверенітету – регіони–держави з подальшим розвитком інтеграційних процесів у майбутньому можуть втратити своє значення.

В. Рейніке у статті “Глобальна політика” досліджує проблему вакууму, що виникає в період, коли національні держави вже втратили значну частину своїх функцій, а міжнародні інститути ще не справляються з проблемами, що породжені глобалізацією. На думку В. Рейніке, глобалізація не становить серйозної загрози

для суверенітету держави як юридичної категорії. Він досліджує два виміри поняття “суверенітет” – внутрішній і зовнішній. Внутрішній суверенітет визначається характером взаємин між державою і громадянським суспільством. Зовнішній вимір суверенітету проявляється через відносини між державами – членами міжнародної системи [6, с. 359]. Глобалізація сприяє зближенню національних ринків, впливаючи на політичну географію та розмиваючи державні кордони. Нездатність влади протистояти впливу на внутрішній суверенітет створює загрозу для демократії. Можливість громадян впливати на державну політику зменшується, що й приводить до втрати довіри до демократичних інститутів.

На думку Е. Хеллейнера, національна держава зовсім не знаходиться на межі зникнення, вона лише повертається в епоху домінуючої сили у світовій політиці. Відбувається зміна форми держави – з “державу добробуту”, що панувала у розвинених країнах після 1931 р., на “неоліберальну” форму держави [6, с. 380–381]. Таким чином, Е. Хеллейнер приходять до висновку, що сьогодні відбувається не “розмивання” суверенітету, а лише зміна історичної форми існування держави.

Американський політолог С. Краснер не заперечує, що глобалізація кидає виклик здатності держави здійснювати контроль за процесами, що відбуваються на її території, проте не бачить ніяких доказів того, що нинішні виклики відрізняються від тих, які вже були у минулому. С. Краснер вважає, що глобалізація посилює державний суверенітет, якщо говорити про визнання країнами одна одної. Відносно зростання кількості міжнародних організацій, С. Краснер зазначає, що цей процес свідчить про посилення державного суверенітету [11, с. 25].

Таким чином, можна виокремити ряд викликів, які впливають на суверенітет і у майбутньому можуть призвести до його суттєвого обмеження з боку нових акторів системи міжнародних відносин:

1. Формування єдиної глобальної економіки, де головними акторами виступають великі транснаціональні корпорації, та які беруть на себе ряд повноважень національних держав.
2. Зміни у системі міжнародних відносин та постійне збільшення міжнародних урядових і неурядових організацій та об’єднань, які претендують на створення нової системи транснаціональної влади.
3. Глобальні екологічні проблеми, які все більше впливають на світове співтовариство, розв’язання яких стає неможливим у рамках національних держав.
4. Культурна глобалізація, яка змінює свідомість людей та проявляється у новому вимірі само ідентифікації – не національної, а індивідуальної, з одного боку, і космополітичної – з іншого.
5. Інтеграційні процеси та глобалізація гомогенізує громадянське суспільство, проте водночас створює умови для виникнення великої кількості нових локальних субкультур.

Ці виклики, з якими стикається національна держава, не знаходять своє вирішення у традиційних органах державної влади, їхнє вирішення може бути покладено на міждержавні об’єднання та організації [6, с. 371].

Еволюція національних держав буде відбуватися, в першу чергу, щодо її можливих форм, серйозна зміна

конфігурації яких вже сьогодні прогнозується безліччю дослідників. Не менш серйозної модифікації зазнають і функції держави, обмеження (конкретизація) і звуження яких видається природним процесом розвитку державності в добу глобалізації. На основі національних держав з часом можуть бути створені певні міжрегіональні адміністративно-публічні апарати з розвинутою системою міжнародної бюрократії зі здійснення функцій підтримки світового порядку (та його приватних проявів: політичного, правового, економічного, екологічного) в межах встановленої міжнародної юрисдикції [5, с. 433]. Ряд дослідників зовсім не бачать у процесі руйнування територіального суверенітету загрози для демократії як такої. Важливим питанням стає не збереження відживаючих політичних інститутів, а побудова нових, транснаціональних, які б ґрунтувалися на демократичній основі. Взаємозв'язок культур призводить, з одного боку – до утворення великої кількості локальних субкультур, проте надмірна культурна розмаїтість ніколи не сприяла міцності держави з її прихильності до єдиної офіційної ідеології, що сприяє більшій легітимізації уряду. Нові форми ідентичності на різних рівнях стають загрозою національній державі. Основна складність при створенні і подальшому розширенні міжнародних просторів полягає у тому, що політика глобалізації вимагає від держави координації раніше незалежних рішень з іншими національними державами і підпорядкування держав інтересам співтовариства. Найяскравішим прикладом зазначених тенденцій є Європейський Союз, у якому поєднуються дві тенденції: з одного боку, роль міжурядових і транснаціональних організацій, поява нових акторів у системі міжнародних відносин, а з іншого – трансформації на рівні свідомості, коли національна ідентифікація поступається місцем космополітизації громадянського суспільства.

Список використаних джерел

1. Блинов А. Национальное государство в условиях глобализации: контуры построения политико-правовой модели формирующегося глобального порядка / А. Блинов. – М.: МАКС Пресс. – 2003. – 149 с.
2. Бутров Р. В. Роль государства в европейской интеграции: некоторые теоретические модели [Электронный ресурс] / Р. В. Бутров / Режим доступу: http://www.unn.ru/pages/issues/vestnik/9999-0200_West_MO_2003_1/18.pdf
3. Гринин Л. Е. Глобализация и суверенитет [Электронный ресурс] / Л. Е. Гринин // Универсальная и глобальная история. – С. 516–542. – Режим доступу: <http://www.socionauki.ru/book/files/ygi/516-542.pdf>
4. Гринин Л. Е. Суверенитет в век глобализации [Электронный ресурс] / Л. Е. Гринин / Режим доступу: <http://lib.convdocs.org/docs/index-126988.html>
5. Подаянко Ю. Национальная держава в эпоху глобализации / Ю. Подаянко // Наукові записки. Серія “Культурологія”. – 2010. – Вип. 5. – С. 425–434.
6. Політика європейської інтеграції / Під ред. В. Г. Воронкової. – К.: ВД “Професіонал”, 2007. – 512 с.
7. Сассен С. Потеря контроля?: Суверенитет в век глобализации [Электронный ресурс] / С. Сассен / Нью-Йорк, 1996. – 158 с. – Режим доступу: <http://gender.ru/pages/library/books/doc/globalizatsija/razdel2.doc>
8. Хардт М., Негри А. Империя / М. Хардт, А. Негри / Пер. с англ., под ред. Г. В. Каменской, М. С. Фетисова. – М.: Практикс, 2004. – 440 с.
9. Хелд Д. Глобальные трансформации / Д. Хелд, Э. МакГрю. – М.: Практикс. – 2004. – 600 с.
10. Хирст П., Томпсон Г. Глобализация, управление и национальное государство [Электронный ресурс] / П. Хирст,

- Г. Томпсон / Режим доступу: <http://gender.ru/pages/library/books/doc/globalizatsija/razdel2.doc>
11. Krasner, Stephen D, Sovereignty. Organized Hypocrisy / S.D. Krasner / Princeton University Press, Princeton, 1999. – 275 p.

References

1. Blinov A. Natsyonalnoe gosudarstvo v usloviyakh globalizatsiy: kontury postroeniya politico-pravovoy modeli formiruyushchegosya globalnogo poryadka / A. Blinov. – M.: MAKS Press. – 2003. – 149 s.
2. Butrov R.V. Rol gosudarstva v evropeyskoy integratsiyi: nekotorye teoreticheskie modeli [Elektronnyi resurs] / R.V. Butrov / Rezhym dostupu: http://www.unn.ru/pages/issues/vestnik/9999-0200_West_MO_2003_1/18.pdf
3. Grinin L.E. Globalizatsiya i suverenitet [Elektronnyi resurs] / L.E. Grinin // Universalnaya i globalnaya istoriya. – S.516–542. – Rezhym dostupu: <http://www.socionauki.ru/book/files/ygi/516-542.pdf>
4. Grinin L.E. Suverenitet v vek globalizatsiyi [Elektronnyi resurs] / L.E. Grinin / Rezhym dostupu: <http://lib.convdocs.org/docs/index-126988.html>
5. Podayenko Y. Natsyonalna derzhava v epokhy globalizatsiy / Y.Podayenko // Naukova zapysky. Seriya “Kulturologiya”. – 2010. – Vyp.5. – S.425–434.
6. Polityka jevropejs’koi’ integratsii’ / Pid red. V.G. Voronkovi’. – K.: VD “Profesional”, 2007. – 512 s.
7. Sassen S. Poterya kontrolya?: Suverenitet v vek globalizatsiyi [Elektronnyi resurs] / S.Sassen / Nyu–York, 1996. – 158 s. – Rezhym dostupu: <http://gender.ru/pages/library/books/doc/globalizatsija/razdel2.doc>
8. Khardt M., Negri A. Imperiya / M. Khardt, A. Negri / Per. s angl., pod red. G.V. Kamenskoy, M. S. Fetisova. – M.: Praktis, 2004. – 440 s.
9. Kheld D. Globalnye transformatsyy / D.Kheld, E.MakGryu. – M.: Praktis. – 2004. – 600 s.
10. Khirst P. Tompson G. Globalizatsiya, upravleniye i natsyonalnoe gosudarstvo [Elektronnyi resurs] / P.Khirst, G.Tompson / Rezhym dostupu: <http://gender.ru/pages/library/books/doc/globalizatsija/razdel2.doc>
11. Krasner, Stephen D, Sovereignty. Organized Hypocrisy / S.D. Krasner / Princeton University Press, Princeton, 1999. – 275 p.

Mashura Kh.A., postgraduate student, Department of Political Science, Sea State University Petro Mohyla (Ukraine, Nikolaev), christinamashura@chdu.edu.ua

Issues of Geopolitical Influence of Integration Process and State Sovereignty’s Evolution

The author analyses factors that influencing the process of national sovereignty’s change and challenges faced by the nation–state. The nation–state and its’ role at the world agenda were characterized at the article. According to L.Grinin, types and models of transformation of sovereign states were defined. The author describes predictions about the future of state sovereignty according to the leading Western scientists, in particular, S.Krasner, K.Ohmae, W.Reinike, E.Helleiner. The author defines issues of geopolitical influence on essence of nation–state in general and state sovereignty in particular. The analysis of the state sovereignty’s evolution within world integration process was characterized. Giving the examples of WTO and EU, the mechanism for limiting state sovereignty was shown.

Keywords: state sovereignty, integration process, globalization, nation–state, European Union.

Мащуря К. А., аспирантка кафедри політичних наук, Черноморський державний університет ім. Петра Могили (Україна, Ніколаєв), christinamashura@chdu.edu.ua

Проблеми просторового впливу інтеграційних процесів і еволюція державного суверенітету

Рассмотрены факторы, влияющие на процесс изменения национального суверенитета и вызовы, с которыми столкнулось национальное государство. Была дана характеристика национальному государству и его роли в мировой международной системе. Определены типы и модели трансформации суверенных государств за Л. Гринином, а также проанализированы прогнозы относительно дальнейшей судьбы государственного суверенитета ведущих западных ученых, в частности, С. Краснера, К. Омаэ, В. Рейнике, Э. Хеллейнера. Определены проблемы пространственного влияния на сущность государства, и, в частности, на государственный суверенитет. Охарактеризована эволюция государственного суверенитета в ходе углубления интеграционных тенденций в обществе. На примере ВТО и ЕС проанализирован механизм ограничения государственного суверенитета.

Ключевые слова: государственный суверенитет, интеграционные процессы, глобализация, национальное государство, Европейский Союз.